

Vývoj odívání v pravěku a starověku

JARMILA NAVRÁTILOVÁ

Vývoj odívání v pravěku a starověku

Jarmila Navrátilová

Recenzovaly:

PhDr. Barbora Půtová, Ph.D. et Ph.D.

PhDr. Jana Součková, DrSc.

PhDr. Marika Tisucká, Ph.D.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Na obálce: Torzo palácové fresky „Dvorní dámy“. Knóssos. Kréta

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2022

Redakce Kamila Veselá

Jazyková korektura Vendula Kadlečková

Obálka, grafická úprava a sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2022

© Jarmila Navrátilová, 2022

Cover photo © ČTK / Mary Evans Picture Library / Hubertus Kanus, 2022

ISBN 978-80-246-4563-6

ISBN 978-80-246-3574-3 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod / 9

KNIHA I. VÝVOJ ODÍVÁNÍ V PRAVĚKU / 13

I. Paleolit. Starší doba kamenná / 14

Paleolit – mezolit / 15

Pleistocén – raný holocén / 15

Možné prostředí doby / 15

Mezolit – holocén / 17

Oděvní materiály / 18

Odívání / 18

Oděv / 20

Účes, doplňky, obuv / 24

Ozdoby – šperky / 25

Kresebné znázornění možného vývoje odívání / 27

Paleolit starší a střední / 27

Mladý paleolit a mezolit / 27

II. Neolit. Mladší doba kamenná / 42

Prostředí doby / 43

Přední východ / 43

Afrika / 44

Anatolie – Evropa / 45

Asie / 46

Oděvní materiály – výroba textilu / 47

Hotové přírodní materiály – kůže, listí, peří,
traviny / 47

Výroba textilu / 47

Odívání / 51

Oděv / 51

Účes, doplňky, obuv / 54

Ozdoby / 55

Výzbroj / 55

III. Doba měděná. Chalkolit – Orient. Eneolit – Evropa / 59

Možné prostředí doby / 60

Přední východ / 60

Afrika / 61

Evropa / 63

Indický subkontinent / 63

Asie – Čína / 63

Oděvní materiály – výroba textilu / 64

Přírodní materiály / 64

Výroba textilu / 64

Odívání / 65

Ženský šat / 67

Oděvy aranžované – nešité / 68

Oděvy sešíváné do tvaru roury – „navlékané“ / 68

Oděvy šité a tvarované – „oblékané“ / 69

Pláště a přehozy / 70

Oděvy z materiálů navlékaných / 70

Účesy, kosmetika, obuv, doplňky / 70

Účesy / 70

Úprava těla / 71

Pokrývky hlavy / 71

Obuv / 71

Holenice – ovinky / 71

Šperky, ozdoby / 72

Náhrdelníky – závěsy / 72

Čelenky / 72

Náramky a pažní ozdoby / 72

Drobné ozdoby / 72

Mužské oděvy / 72

Způsob odívání a přehled typů mužských oděvů
v době měděné / 72

Mužské oděvy šité – šat a suknice / 73

Mužské oděvy nešité / 73

Doplňky, obuv / 73

Oděvy nešité – kladené a obtáčené – „obálkové“ / 74

Oděvy sešíváné a celošíité – „oblékané“ / 75

Zbroj / 76

Zdobení, obuv, doplňky / 77

**Kresebný přehled vývoje odívání – závěr doby
měděné a další vývoj způsobu odívání
od doby bronzové / 81**

STAROVĚK. DOBA BRONZOVÁ A ŽELEZNÁ / 87

KNIHA II. ORIENT / 89

I. Přední východ / 90

1. Sumer / 90

Textilní výroba / 91

Odívání / 91

Ženské oděvy / 93

Oděvy speciální, ženské i mužské / 98

Mužské oděvy / 99

2. Babylon / 115

Výroba textilu / 116

Odívání / 116

Ženský šat / 118

Mužské oděvy / 120

Mužský šat / 120

3. Asýrie / 128

Textilní výroba / 129

Odívání / 129

Ženský šat / 130

Jednotlivé oděvní druhy / 131

Účes / 132

Kosmetika – líčení / 132

Pokrývky hlavy / 133

Obuv / 133

Šperky / 133

Mužský šat / 133

Mužský svrchní oděv / 135

Mužský základní šat / 136

Přehozy a pláště / 139

Zbroj / 139

Účes / 140

Vous / 140

Pokrývky hlavy / 141

Obuv / 142

Punčochy / 143

Opasky / 143

Šperk / 143

4. Chetité (Anatolie) / 153

Výroba tkanin / 154

Odívání / 154

Ženský šat / 154

Jednotlivé oděvní druhy / 155

Ženské účesy / 157

Pokrývky hlavy / 157

Obuv / 158

Šperky – ozdoby / 158

Mužský oděv / 158

Zbroj / 161

Účes / 161

Vous / 162

Pokrývky hlavy / 162

Obuv / 162

Opasky / 162

Ozdoby / 162

5. Elam (Írán) / 170

Textilní výroba / 172

Odívání / 172

Ženský oděv / 172

Účesy / 173

Líčení / 173

Pokrývky hlavy / 173

Obuv / 173

Šperk / 174

- Mužský oděv / 174
- Účes – vous / 174
- Pokrývky hlavy / 175
- Obuv / 175
- Opasky / 175
- Šperk / 175
- 6. Persie (Írán) / 178**
 - Oděvní materiály a výroba textilu / 181
 - Odívání / 181
 - Ženské oděvy / 182
 - Účesy / 183
 - Kosmetika – líčení / 183
 - Pokrývky hlavy / 183
 - Obuv / 183
 - Šperky / 183
 - Mužské oděvy / 183
 - Účes – vous / 187
 - Pokrývky hlavy / 188
 - Obuv / 188
 - Opasky / 188
 - Šperk / 189
- 7. Městské státy doby bronzové (Syropalestinská oblast) / 197**
 - Textilní výroba / 199
 - Odívání / 199
 - Ženský šat / 199
 - Šat / 200
 - Účes / 203
 - Líčení – kosmetika / 203
 - Pokrývky hlavy / 203
 - Obuv / 204
 - Šperky / 204
 - Mužský oděv / 204
 - Zbroj / 207
 - Účes, vous / 208
 - Pokrývky hlavy / 208
 - Obuv / 209
 - Opasky / 209
 - Ozdoby – šperk / 209
- 8. Foinikie (Fénicie) (Syropalestinská oblast) / 216**
 - Výroba textilu / 217
 - Odívání / 217
 - Ženský oděv / 218
 - Účes / 219
 - Kosmetika – líčení / 219
 - Pokrývky hlavy / 219
 - Obuv / 220
- Šperky / 220
- Mužský oděv / 220
- Účesy / 221
- Vous / 222
- Pokrývky hlavy / 222
- Obuv / 222
- Šperk / 222
- 9. Izrael – Juda (Syropalestinská oblast) / 225**
 - Výroba textilu / 227
 - Odívání / 227
 - Ženský šat / 227
 - Účesy, kosmetika, doplňky, obuv / 229
 - Mužské oděvy / 229
 - Účesy – vous / 232
 - Pokrývky hlavy / 233
 - Obuv / 233
 - Opasky / 233
 - Šperk / 233
- II. Afrika. Doba bronzová a železná / 237**
 - 1. Egypt / 237**
 - Výroba textilu / 240
 - Odívání / 240
 - Ženský šat / 242
 - Úprava hlavy / 247
 - Kosmetika – hygiena / 251
 - Doplňky / 252
 - Obuv / 253
 - Šperky / 253
 - Mužské oděvy / 255
 - Úprava hlavy / 263
 - Úprava vousu – kosmetika – hygiena / 265
 - Pokrývky hlavy / 266
 - Obuv / 267
 - Opasky / 267
 - Šperky – ozdoby / 268
- III. Euroasie. Doba bronzová / 282**
 - Možné prostředí doby / 284
 - Oděvní materiály / 284
 - Způsob odívání / 285
 - Oděv – vývoj oděvních druhů / 286
 - Ženské oděvy / 286
 - Účesy, pokrývky hlavy, kosmetika / 287
 - Obuv, doplňky, šperky / 288
 - Mužské oděvy / 288
 - Účes, pokrývky hlavy a obuv / 288
- IV. Asie. Doba bronzová a železná / 292**
 - 1 Indický subkontinent / 292**
 - Výroba textilu / 293
 - Odívání / 293
 - Ženský šat / 294
 - Účesy / 297
 - Kosmetika, doplňky, obuv / 297
 - Šperky / 298
 - Mužské oděvy / 299
 - Účesy, úprava vousu / 301
 - Doplňky / 301
 - 2. Čína / 308**
 - Výroba textilu / 309
 - Odívání / 309
 - Ženský oděv / 310
 - Úprava hlavy, kosmetika, doplňky / 311
 - Mužský oděv / 312
 - Zbroj / 313
 - Úprava hlavy, doplňky / 313
 - 3. Skythové. Doba železná / 320**
 - Textilní výroba / 321
 - Odívání / 321
 - Ženský oděv / 323
 - Účes, kosmetika, doplňky / 325
 - Mužský oděv / 326
 - Zbroj / 329
 - Úprava hlavy, kosmetika, obuv, doplňky / 330
 - Šperky – ozdoby / 330
 - 4. Hunové / 337**
 - Oděvní materiály / 338
 - Způsob odívání, oděv / 338
- KNIHA III. EVROPA / 341**
 - I. Evropa střední a severní / 342**
 - 1. Kmeny doby bronzové / 342**
 - Možné prostředí doby / 343
 - Výroba textilu / 345
 - Odívání / 346
 - Ženský oděv / 347
 - Úprava hlavy, doplňky, obuv / 351
 - ŠPERKY A SPINADLA / 352
 - Mužský oděv / 354
 - Zbroj / 356
 - Úprava hlavy, obuv, doplňky, šperky / 357
 - 2. Kmeny doby halštatské / 365**
 - Prostředí doby / 366
 - Textilní výroba / 370
 - Odívání / 370
 - Ženský oděv / 373

Úprava hlavy, doplňky, obuv / 378	Ozdoby – šperk / 459	Ženské oděvy iberské a sardské / 543
Ozdoby a šperky / 378	Mužský šat / 459	Účes, kosmetika, doplňky, obuv / 544
Mužský oděv / 380	Zbroj / 461	Šperk / 545
Úprava hlavy, doplňky, obuv / 383	Úprava hlavy, obuv, doplňky / 461	Mužské oděvy / 545
Šperky – ozdoby / 384	2. Achajská Helada / 469	Účes, doplňky, obuv / 546
3. Keltové / 389	Výroba textilu / 471	Zbroj / 546
Textilní výroba / 391	Odívání / 471	2. Etruskové / 549
Odívání / 392	Ženský oděv / 472	Textilní výroba / 551
Ženské oděvy / 395	Účesy, kosmetika, obuv, doplňky / 474	Odívání / 551
Úprava hlavy, doplňky, obuv / 398	Šperky / 475	Ženský oděv / 554
Šperky, ozdoby / 400	Mužské oděvy / 476	Účesy, kosmetika, doplňky, obuv / 558
Mužské oděvy / 402	Zbroj / 477	Šperky / 559
Laténská zbroj / 407	Úprava hlavy, obuv, šperky / 477	Mužský oděv / 560
Úprava vlasů, vousů, kosmetika / 409	3. Řecko / 482	Zbroj / 562
Doplňky / 409	Textilní výroba / 484	Úprava hlavy, doplňky, obuv / 563
Šperk / 410	Vývoj řeckého odívání v historických etapách / 485	Šperky / 564
4. Germáni / 415	Ženské oděvy / 490	3. Řím (Apeninský poloostrov) / 579
Textilní výroba / 418	Způsob zhotovování, výzdoby a výroby	Výroba textilu / 582
Odívání / 419	ženského šatu / 492	Odívání / 582
Ženský oděv / 421	Účesy / 502	Ženský šat / 584
Účes / 427	Kosmetika – hygiena / 503	Účesy / 588
Kosmetika / 428	Doplňky / 504	Kosmetika, hygiena / 589
Doplňky / 428	Obuv / 505	Pokrývky hlavy / 590
Šperk / 429	Drobné doplňky / 506	Ženská obuv / 590
Mužský oděv / 432	Šperky / 506	Doplňky / 591
Zbroj / 435	Mužský oděv / 508	Šperk / 591
Účesy / 436	Mužské oděvy nešité, kladené a „aranžované“ / 510	Mužské oděvy / 592
Vous / 437	Zbroj / 515	Zbroj – zbraně / 598
Kosmetika – nástroje / 437	Účesy, vous / 517	Mužské účesy / 599
Doplňky / 438	Pokrývky hlavy / 518	Vous / 599
Šperk / 440	Obuv, opasky / 518	Kosmetika – hygiena / 600
II. Východní Středomoří / 449	Mužský šperk / 520	Doplňky, obuv / 600
1. Kréta / 449	III. Západní Středomoří	Šperk / 602
Výroba textilu / 450	(Hispanie a Apeninský poloostrov) / 541	
Odívání / 451	1. Iberové – Sardové / 541	
Ženský oděv / 452	Výroba textilu / 543	
Účesy, kosmetika, doplňky, obuv / 457	Odívání / 543	
		Souhrn / 618
		Použitá literatura / 620

ÚVOD

Tato kniha mapuje populární formou dosud nezpracovanou tematiku počátku vývoje způsobu odívání i druhů oděvů dodnes používaných. Upozorňuje na dlouhý proces zlepšování jejich funkčnosti i na způsob, jak rozdílně jej jednotlivé kultury a etnika řešily. V současné době jsou již výsledky moderní archeologie na úrovni, která dovoluje nahlédnutí i do časů velmi dávných. Poměrně značná komplexnost nalezených materiálů umožňuje jak pochopení historických souvislostí dějů, dříve spadajících do oblasti mýtů, dnes již vysvětlitelných a zařazených do kontextu historicky ověřených událostí, tak i posouzení vývoje umělecko-řemeslných dovedností našich předků.

Díky lidem, kteří archeologii zasvětili svůj život, ubývá bílých míst prehistorie. Přibývá, a to již v určité komplexnosti, stále více poznatků o vývoji lidských populací i následném rozvoji jejich mimořádných dovedností a tvůrčích schopností. Díky nim bylo lidstvo schopno v poměrně krátkém období téměř šesti tisíc let od konce pravěku vybudovat dnešní vysoké civilizace.

Díky snaze a mravenčí práci archeologů, vykopávacích bez oddechu minulost lidstva, bylo možno po téměř dvacetipětilem úsilí shromáždit dostatek potřebného historického i fotografického materiálu k prostudování některých nesporných fakt, osvětlujících i způsob oděvního vývoje v okruhu jednotlivých starověkých civilizací.

Důležitý byl výběr právě těch etnik, jejichž oděvní či textilní tvorba obohatila v různé míře celkový vývoj odívání jak o nové oděvní materiály i nové oděvní druhy a typy, tak o pokrokový způsob zhotovování a oblékání šatu – nový oděvní styl.

Právě díky nesporné tvůrčí invenci v oděvní tvorbě těchto starověkých národů byl posunut a urychlen celkový vývoj odívání, a to již v pradávnm bronzovém období, v míře dodnes udivující. Jsou to právě fakta, demonstrovaná značným množstvím archeologických nálezů z umělecké tvorby národů starověku, která pomáhají zaplnit již zmíněné bílé místo, které ve výčtu poměrně podrobně historiograficky zpracovaných tvůrčích dovedností lidí starověku chybí. Je to bezesporu pravěká a starověká oděvní tvorba a její postupný vývoj k dnešním formám.

Poměrně podrobně jsou již zmapovaná některá starověká řemeslná odvětví, např. výroba keramiky, kovovýroba i umělecké využití drahých kamenů, skla a kovu ve šperkařství či při výrobě zbraní. Bohužel starověká oděvní tvorba a její velmi komplikovaný vývoj v celém komplexu doplňujících faktorů, tvořících již „módu“, kterou formuje jak materiál a jeho barevnost, tak i doplňky, účes, líčení a šperk, prozatím patrně detailně zpracována nebyla. Záměrně nejsou v této studii uvedena etnika, jejichž dosud známá oděvní tvorba spadá až do raných období středověku, ale o jejichž starších obdobích způsobu odívání není doposud nic známo. Jedná se o původní etnika Ameriky, v Evropě pak např. Slovanů.

Je jisté, že i do budoucna zůstane mnohé nedořešeno. Na své luštitelé čekají ještě některé starověké písemné systémy i jazyky prozatím nesrozumitelné, které by mohly v mnohém osvětlit dávné historické události a způsob života, včetně úrovně dovedností krejčovských a odívání, etnik, o kterých toho prozatím není mnoho známo.

Mnohé ze starověkých kultur nelze ještě etnický zařadit ani postihnout místo jejich vzniku a prvních sídlišť. Nejsou známe ani migrační trasy, které je posléze dovedly tam, kde vytvořily rozsáhlé, vyspělé civilizace, a posunuly tak lidstvo opět o stupínek dále. Nelze posoudit, jaké vlivy a inspirace působily během těchto, často generačních přesunů na jejich oděvní styl, který se začal postupně dále rozvíjet již v zcela jiném prostředí, v sousedství často zcela jinak se oblékajících národů s vyšší či nižší civilizační a kulturní úrovní. Někteří přistěhovalci, jako například mezopotamští Sumerové, dovedli svým oděvním stylem ovlivnit nejen Mezopotámii, ale i část Předního východu dokonce na tisíciletí.

Postupný civilizační a kulturní vývoj a s ním i výrazné změny způsobu života, posunující starověká etnika od rolnických komunit k civilizacím městského typu a posléze v jistém smyslu organizovaným státním útvarům doby železné, však známý je. Dokládají jej nálezy památek na jejich řemeslnou i výtvarnou, často obdivuhodnou činnost. Dodnes k nám promlouvá jejich umění, ať již se jedná o sochy, reliéfy, keramiku, šperk či kovovou zbraň s nádhernou výzdobou, ale i o oděv.

Čas a hlavně klima, v některých případech i pohřební zvyklosti, například spalování mrtvých, byly častou příči-

nou, že se z těchto prastarých dob z okruhu některých etnik, až na nepatrné výjimky, bohužel téměř nic ze starověké oděvní tvorby – ať již základním materiálem byla kůže, či textil – nezachovalo. Nacházeny jsou pouze artefakty z kamene, kosti, mušloviny nebo kovu. Vesměs se jedná o šperky a různé ozdoby. Organické látky v normálním či teplém klimatu podlehly zkáze. Výjimku tvoří reálné nálezy oděvů, zachované extrémně suchým nebo zmrzlým prostředím či v močálech a rašeliništích. Neporušený oděv z doby bronzové byl zachován i ve vydlabaných kmenech severských „stromových rakví“ pod mohylami.

Jedinou stopou zůstávají v některých případech velmi kusé, převážně hospodářské tabulkové záznamy, ale i skalní malby a posléze umělecké předměty či dekorativní výzdoba obydlí.

Důležitým vodítkem jsou i zprávy starověkých historiků, cestovatelů či vojevůdců, osvětlující poněkud způsob života, odívání i řemeslné výroby. Známé jsou např. postřehy Caesarovy o oblečení jeho keltských protivníků. Život a oděvy Keltů, ale též Egypt doby železné zaujaly zřejmě i zcestovalého řeckého historika Herodota z Halikarnasu. Ovšem tyto zprávy, pokud se týká způsobu odívání a šatu, jsou jen velmi kusé. Jsou pouze minimem kamínků do celkové velmi široké a složité mozaiky starověkého odívání.

Hlavním materiálem, z kterého je dosud stále možno čerpat a který bohužel není vždy v plné míře zpřístupněn pro zpracování jakékoliv práce s tak širokou a větvící se tematikou, jako je odívání v pravěku a starověku, jsou publikované archeologické nálezy maleb a také předmětů s figurativní tematikou – sochy, sošky a reliéfy. Znázorňují sice převážně božstva a aristokracii, nicméně i jejich značně honosná roucha nesou, pokud se týká tvaru oděvu, někdy i stylu výzdoby, pečeť dobového odívání určitého etnika.

Ještě informativnější jsou samozřejmě malby, jak skalní, tak nástěnné, zdobící domy i hrobky. Prezентují umění i oděv méně i více vyspělých, jak pravěkých, tak starověkých civilizací. I ty nejstarší jsou často již provedené barevnou hlinkou a zasazeny do odpovídajícího prostředí. Určují i typ a způsob použití znázorněného oděvu. Na některých malbách, kresbách i reliéfech je možno vystopovat i způsob odívání služebnictva a lidových vrstev.

Není toho samozřejmě mnoho, z čeho lze vycházet. Ovšem jsou to nesporná a časově zařaditelná fakta,

dle kterých bylo možno hlavní aspekty oděvního vývoje v okruhu jednotlivých etnik určitým způsobem sledovat.

Takto bylo možno zmapovat alespoň částečně vývoj i postupné rozšiřování spektra oděvních druhů a typů, důležitých pro měnící se způsob života různých etnik i posun jejich řemeslných, v tomto případě krejčovských dovedností při výrobě, tvarování a výzdobě rouch. U jednotlivých starověkých národů tak bylo možno určit a přibližně datovat i některé sporné oděvní nálezy. Bohužel popsání nebo kresebné zachycení tvaru těchto ne vždy příliš zřetelně a s logikou ztvárněných, často složitě aranžovaných a z oděvního hlediska málo čitelných kreací na schematických kresbách, zachycujících pouze podstatné rysy oděvu, nebylo vždy nejsnadnější.

Je zcela evidentní, že zájmem každého oděvního výtvarníka by měla být komplexní znalost historie, a to i velmi dávné. Oděvní tvorba má jednu z nejdelších historií, která rozhodně nezačíná jihoevropskou antikou. Bohužel čtyři tisíce roků uvědomělé oděvní tvorby poměrně velmi vyspělých civilizací před ní, včetně vývoje základních oděvních druhů již během pravěku, jako by vůbec neexistovalo. Přitom by patrně každý oděvní výtvarník byl překvapen, jak nápadité a esteticky zajímavé oděvy byli schopni naši předkové z často nedokonalých materiálů vytvořit a bez přesných stříhů si poradit s jejich tvarem a funkcí.

Je patrně značně důležité, aby oděvní či kostýmní výtvarník měl dle výše svého zájmu alespoň možnost poznat základy toho, s čím při své práci přichází dennodenně do styku, jako například jak a kde vznikly a v okruhu kterých etnik se vyvinuly i jakým dalším vývojem prošly formy různých dnešních druhů a typů oděvů. Mnohé z nich jsou dle způsobu zpracování, oblékání i funkce prakticky obdobné jako v minulosti. I dnes se nám periodicky v módních vlnách objevují oděvy „ovíjené-obálkové“ či „kasulové“ – otevřené, přes hlavu navlékané ornátové typy, dále různé typy nešitých plážových oděvů, aranžovaných z kusu tkaniny či jednoduché letní, jen v bocích sešíváné šaty typu ríz a samozřejmě i oděvy celošité pevné formy, krejčovsky zpracované, různě tvarované, často i se složitým, pevně uchyceným vnitřním aranžmá. Všechny tyto typy oděvů a mnoho dalších dnes běžných jako overaly, vesty, kabátce, haleny, sukně, kalhoty a další jsou v různých fázích vývoje

je nacházeny ve figurativní výzdobě starověkých památek nebo reálných nálezích.

Účelem této knihy je pokud možno objektivní a z oděvního hlediska reálné zachycení raných fází počátků výroby oděvů, techniky jejich zpracování, postupného formování různých tvarů oděvu i měnícího se způsobu oblékání, od tepelně ochranného krytí těla přes jednoduché typy šitých oděvů až k často luxusní starověké módě. Pokusila jsem se, aby tato práce byla pro zainteresovaný okruh čtenářů natolik informativní, aby alespoň částečně objasnila některé dosud opomíjené souvislosti oděvního vývoje, z hlediska nejen archeologů a historiků, ale i oděvních odborníků.

Tato publikace by měla dát alespoň částečně odpověď na to, jak a v okruhu kterých etnik jednotlivé, dnes známé druhy a typy oděvů vznikly i jak k těmto formám odívání a v důsledku jakých faktorů či životních podmínek starověké populace došly. Nesporně zajímavé je, jak se dopravovaly k určité úrovni tvarování šatu dle těla, k jeho výtvarnému pojetí a řešení zdobných detailů, které přesahuje prostou funkčnost oděvu, i jak vznikla dodnes překvapující starověká etnická móda.

Právě pro dnešní oděvní a kostýmní výtvarníky bude patrně překvapující bohatost tvarů i invence v umělecké výzdobě starověkých rouch. Překvapuje i odvaha a módní cit v použití často zcela současných módních prvků, včetně kombinací barev a vzorů. Lze jen obdivovat fantazii pradávných šiček, zhotovujících roucha pro své pány. Jejich nápaditost v tvarování a výzdobě šatu by mohla v některých případech zastínit i módní hity současných přehlídek. Při studiu starověkých oděvů lze v nejednom případě zjistit, že mnohé z toho, co lze pokládat za současné, módní a výstřední, bylo již vymyšleno kdysi, v dobách značně dávných.

Tato práce, v které jsem se snažila o vystopování často překvapivých souvislostí, charakteristických pro určité fáze oděvního vývoje, je věnována právě lidem, jejichž profese vyžaduje studium dosud těžko získávaného komplexního, historickooděvního materiálu z období pravěku a starověku. Odborných publikací zabývajících se historií i umělecko-řemeslnými činnostmi těchto období je značné množství, ovšem oděvní výroba, která k nim neodmyslitelně patří, je zmiňována buď jen okrajově, nebo vůbec ne.

Z tohoto důvodu, jako základ pro další rozvinutí této dosud tak opomíjené problematiky vývoje oděvů pradávné minulosti, byla zpracována tato kniha, podávající poněkud komplexnější přehled této tematiky. Předpokládám, že si to tato rozsáhlá, dosud zanedbávaná, základní část oděvní historie zaslouží. Její další, lépe dokumentované, a proto lehčeji uchopitelné epochy jako středověk, novověk a rané fáze doby moderní si již vysloužily několikeré zpracování.

Předložená práce je rozdělena do osmi částí. První je věnována pravěkému odívání všech vývojových etap a další oděvům, účesům a doplňkům hlavních oblastí starověkého světa a kulturám i civilizacím tam žijícím, v jejichž okruhu se dnešní druhy a typy oděvů vyvíjely.

V úvodu kapitol věnovaných odívání jednotlivých etnik je i stručný nástin prostředí, které pokládám z hlediska vzájemného ovlivňování a proměn v oděvním vývoji jednotlivých etnik za značně důležité. V kostce jsou uvedeny i hlavní politické události, jejichž důsledkem byly náhlé změny, které měly zásadní vliv jak na jejich kulturu, tak na další vývoj jejich již vžitého oděvního stylu. Dokládají např., proč se jejich způsob odívání začal postupně měnit a ubírat jiným směrem.

Text doplňují schematické nákresy, přibližující postupný oděvní vývoj během staletí až tisíciletí u jednotlivých pravěkých a starověkých etnik i národů, jejichž oděvní tvorba byla pro vývoj odívání ve světě důležitá. Jsou zhotoveny dle zobrazení oděvů na skalních malbách či malbách zdobících interiéry starověkých obydlí a hrobek i oděvů z nálezů uměleckých předmětů s figurativní výzdobou a také reálných oděvů, nalezených ve zmrzlém stavu či v severských slatinách nebo asijských pouštích.

Kresby mají pokud možno názorně přiblížit jak možný tvar, způsob zpracování a výzdobu pravěkých a starověkých oděvů, často nepříliš zřetelně znázorněných na autentických nálezích, tak jednotlivá datovaná vývojová období s postupnými změnami a přechody. Dokládají v kontextu nejen vývoj různých druhů oděvů, ale např. i postupný vývoj zpracovávání šatu v odívání jednotlivých etnik od oděvů nešitých „aranžovaných“ k šatu pouze sešívávanému „navlékanému“ a posléze šitému a tvarovanému „oblékanému“.

Snad bude díky dalším archeologickým výzkumům a publikovaným materiálům v budoucnosti umožněn ješ-

tě hlubší průzkum této problematiky. Ten by měl zaplnit postupně bílá místa v tak rozsáhlém a komplikovaném odvětví umělecko-řemeslné činnosti, jakým starověká oděvní tvorba bezesporu je.

Doufám, že i tak tato kniha splní účel, pro který byla zpracována, a stane se potřebnou studijní pomůckou pro zainteresované osoby i základem pro další výzkumnou činnost v tomto odvětví. Snad ji ocení i ti, kteří se vytvá-

řením a vymýšlením oděvů, jak civilních, tak historických, profesionálně zabývají. Snad v tvorbě prapředků najdou i určitou inspiraci.

Můj dík patří všem autorům publikací z oblasti archeologie, historie i literatury faktu, kteří se alespoň okrajově ve svých pracích zmiňují o odívání některé ze starověkých kultur, za možnost prostudování již publikovaných fakt a použití fotomateriálu.

Dále děkuji za poskytnutý materiál či radu historikům dr. Janě Součkové, dr. M. Dufkové, dr. Heleně Heroldové, dr. Ludmile Kybalové, Mgr. Kristýně Urbanové, dr. J. Bendovi, CSc., a archeoložce dr. Ivaně Pleinerové a za čas věnovaný prohlídce části pojednávající o pravěku i profesoru dr. Jiřímu Svobodovi.

KNIHA I.

VÝVOJ ODÍVÁNÍ V PRAVĚKU

Doplněno kresbami znázorňujícími možný vývoj oděvních druhů v závěru staršího, ve středním a mladém paleolitu a mezolitu. Kresebná dokumentace dle autentických archeologických nálezů z různých kontinentů (Evropa, Přední východ, Afrika, Asie, Austrálie).

I. Paleolit – mezolit	s. 14
II. Neolit	s. 42
III. Eneolit – chalkolit	s. 59

I. PALEOLIT

STARŠÍ DOBA KAMENNÁ

Chronologie

Pleistocén

Nejstarší paleolit: 2 250 000–750 000 př. n. l.

Starý paleolit: 750 000–350 000 př. n. l.

Střední paleolit raný: 350 000–250 000 př. n. l.

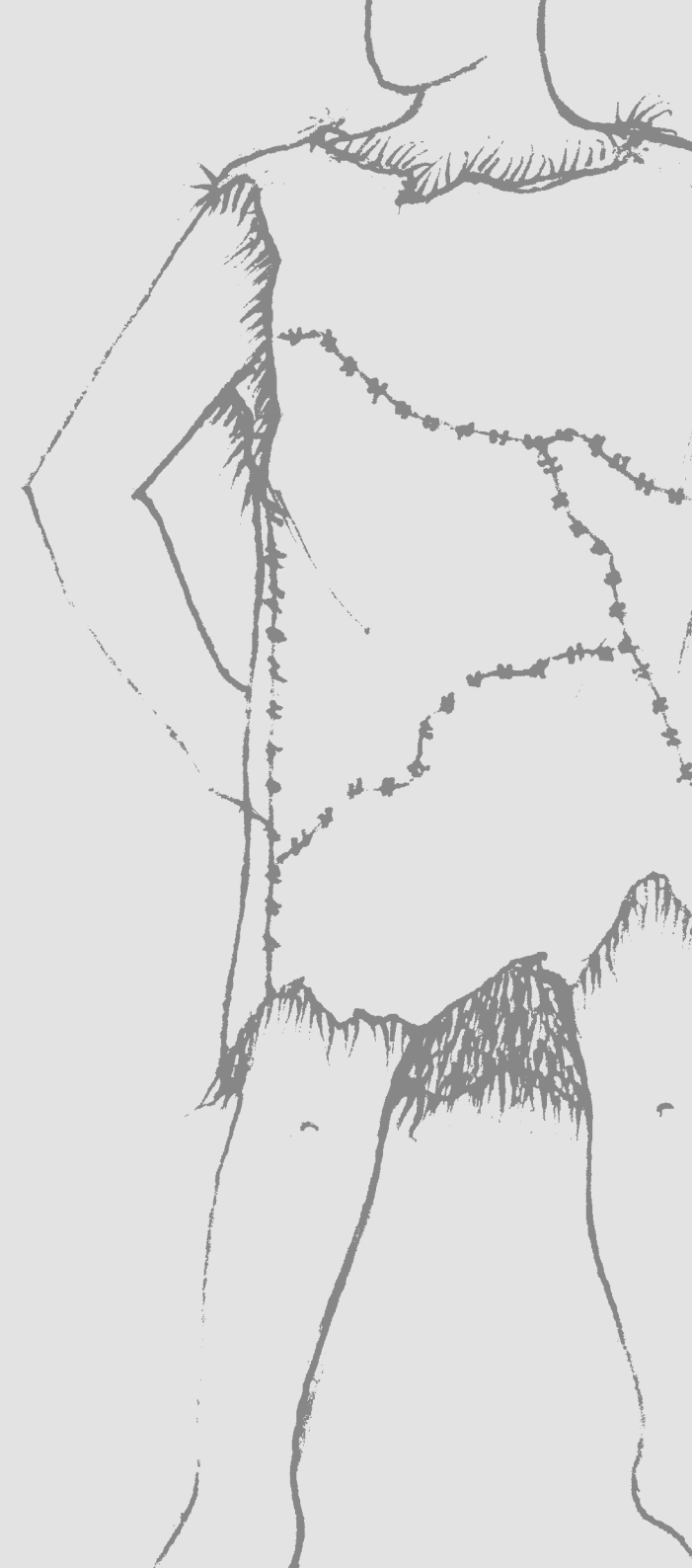
Střední paleolit: 250 000–40 000 př. n. l.

Mladý paleolit: 40 000–14 000 př. n. l.

Pozdní paleolit: 14 000–10 000 př. n. l.

Holocén

Mezolit: 10 000–8000 př. n. l.

PALEOLIT – MEZOLIT

PLEISTOCÉN – RANÝ HOLOCÉN

MOŽNÉ PROSTŘEDÍ DOBY

Ke vzniku civilizačních a kulturních tradic lidských populací patří kromě vývoje ve způsobu zajišťování obživy, bydlení a posléze obhospodařování půdy i rozvíjející se inteligence a myšlení nutící lidské populace k určité konstruktivní tvůrčí činnosti v osvojování si řemeslných znalostí. Tyto aspekty odlišnosti člověka od jeho zvířecího okolí je nutno hledat na samém počátku, hluboko v pleistocénní prehistorii. Kde ležela skutečně nejstarší kolébka lidstva, bylo-li to v Africe, kde jsou dnes nacházeny pozůstatky nejstarších hominidů, či byl-li prapředkem druhu „homo sapiens“ „asijský nartoun“ pohybující se po kontinentě před 50 000 000 lety, je dnes stále v oblasti dohadů. V každém případě to byl tvor, z něhož se díky jeho adaptabilitě a genetickému vybavení postupně vyvíjeli hominidé. Pozůstatky těchto pralidů jsou nacházeny i na jiných místech planety, odkud se po překonání dalších vývojových stupňů vydali již jako „homo sapiens sapiens“ dobýt planetu zemi.

Jejich vybavenost pro překonání drastických životních podmínek, které jim připravila planeta svými ničivými klimatickými výkyvy, jejichž následkem byla zemětřešení a zalévání částí kontinentů při odtávání ledovců, byla obrovská. Člověk přežil a jeho postupná invaze do dalších oblastí světa byla často obranou a jedinou možností tohoto přežití. Migrace byly umožněny za nižšího stavu světových oceánů, kdy zalednění či řetězce bývalých ostrovů vytvořily mezi pevninami mosty, po kterých se hominidé rozšiřovali i do jiných částí světa, o čemž svědčí např. středně paleolitické, 60 000–40 000 let staré australské skalní malby.

Asi před 120 000 lety žil a lovil v Asii i na evropském kontinentě hominid znající již kamenné nástroje a pohřbívací své mrtvé. Byl to „homo sapiens“, člověk neandrtálský. Tato čeleď neměla sílu a potřebnou inteligenci k dalšímu dlouhému vývoji, který ji ještě čekal. Tyto vlastnosti naopak patrně nechyběly čeledi hominidů, která se začala dle nejstaršího nálezů, jehož stáří bylo určeno

na 130 000 let, paralelně vyvíjet před statisíci lety ve východní části Afriky a dále rozšiřovat po pevninách. Tato čeleď hominidů s názvem homo sapiens sapiens byla již předobrazem člověka dnešního. V období mladého paleolitu překryla zbytky neandrtálců, kteří vymírají asi před 35 000 lety.

Nahrazuje je hominid, známý prvně z francouzského nálezů pod převisem skály Magnon, kde patrně nalezený muž sídlil. Odtud název „člověk kromagnonský“, jehož stáří bylo určeno na 25 000 let. Tento člověk měl již potřebné vlastnosti, inteligenci i přizpůsobivost a jeho další vývoj byl daleko rychlejší než předchozích hominidů. Během desítek tisíc let se přizpůsoboval klimatickým podmínkám obývaných oblastí, pokud se týká výšky, síly či ochranné pigmentace pleti, ale i celkové fyziognomie. Vznikaly rasy a v místech jejich vzájemného styku další kontaktní typy jako platforma dalšího etnického vývoje. Zhruba před 15 000 lety byly pravděpodobně řídké osídleny všechny kontinenty.

Čemu patrně musely všechny živé organismy na zemi během paleolitu čelit a jaké překážky byli nuceni lidé, živící se namáhavým a riskantním způsobem lovu a sběračstvím hotových přírodních produktů překonávat, je předmětem neustálého zkoumání. Průběžný vývoj hominidů při jejich neustálých přesunech a zoufalé snaze po obživě či vzhledem ke klimatickým změnám, nutícím tlupy k dlouhodobým migracím i osídlení dalších pevnin, se snaží přiblížit nejnovější poznatky a hypotézy.

Teorii je více, vesměs pouze spekulativních. Jedna z nich, zpracovaná profesorem Ch. H. Hapgoodem, je založená na hypotéze o pravděpodobných posunech zemské kůry i posunu pólů, opakujících se zhruba po 40 000 letech. Udajně tím vzniklo periodicky se opakující zaledňování a odledňování částí kontinentů, včetně finálních důsledků, které se na postižených územích projeví. Pro pevninské oblasti dostávající se posunem pólů postupně do arktické zóny nastávají katastrofická období. Postupující zaledňování ničí všechn život, umírá fauna i flóra a lovecké lidské tlupy migrují za potravou. Naopak oblasti, kde ledová kůra odtává, přesunující se do mírného klimatu, jsou zaplavovány zvyšující se hladinou vod ve vnitrozemí i okolních mořích. Slapové vlny zalévají části pevnin potopou, mizí ostrovy a zvyšuje se seismická činnost. Fragменты prasta-

rych map, dnes objevených v depozitářích, nás seznamují s nyní již neexistujícími ostrovy i odledněnými částmi dnes zaledněného Grónska či Antarktidy.

K posunu, který patrně prvně ovlivnil život člověka, došlo snad v období zhruba před 91 600 lety, kdy se odlednily oblasti Severní Ameriky: Kordiliery, Kanada i Aljaška, a do polární zóny bylo naopak vtaženo Grónsko, severní Evropa a Antarktida. Populacím lidí, žijících v oblastech klimatických změn, zbývalo buď přizpůsobení se, nebo migrace. Je známo, že i v Evropě v době ledové byl člověk nucen se přizpůsobit a bojovat o přežití. Části kontinentů, které se odlednily, se zaplnily flórou a faunou. Přesunují se tam i lidské lovecké tlupy.

K dalším obrovským změnám klimatu dle teorie profesora Hapgooda dochází v období 50 600 let př. n. l., kdy se postupně začíná přesunovat arktická oblast opět nad Severní Ameriku, v oblasti Laurentinské vysočiny a Hudsonova zálivu. V polární zóně zůstává i nadále Grónsko a tzv. Velká Antarktida na jihu. Evropa se pomalu odledňuje, mírnější klima má i Sibiř s Aljaškou. Objevuje se tam stepní flóra a hojnost zvěře, od mamutů a šavlozubých tygrů po běžné druhy. Při nízkém stavu vody je opět volný průchod ze Sibíře na Aljašku přes Beringův průliv a potom koridorem mezi mrazivými Kordilierami a Laurentinskou vysočinou dále na americký kontinent.

Ovšem již dnes vznikají určité pochybnosti, byla-li celá Amerika zalidněna pouze ze severu po souši, nebo také od moře. To jsou velké otazníky pravěku. Nejsou známy ani možné ostrovní šňůry či pevninské mosty, které mohly při zvyšující se seismické činnosti, či poklesu, nebo naopak nárůstu hladiny oceánů v obdobích těchto zásadních klimatických změn vzniknout. Něco o možnostech ostrovních šňůr při poklesu hladiny moře napovídají již zmíněné 60–40 000 let staré australské skalní kresby. Je známa existence dalších ostrovů mezi Evropou a Amerikou, dnes zmizelých. Poslední nálezy ženských pleistocénních pozůstatků v pobřežní zóně Ameriky nevyklučují osídlení tohoto kontinentu ještě před severskými migracemi lovců a sběračů mongolské etnicity, a to směrem z Tichomoří. Po dalším posunu zemské kůry v době zhruba před 50 600 lety nastává téměř 40 000 let relativního klidu, kdy až na zaledněné Grónsko, severovýchod Kanady a tzv. Velkou Antarktidu bylo v ostatních částech světa mírné

subtropické nebo tropické klima, vhodné pro další vývoj druhů flóry, fauny a také lidských populací.

Lidé určitých ras a odvozených etnických skupin se etablovali na svých kontinentech v místech nejpříhodnějších podmínek pro lovecko-sběračská společenství.

Tehdy patrně ještě zelené saharské pláně se stávají lovišti praafrického člověka gamblinského, snad příbuzného Křováků či Pygmejů. Východní Asie se stává příštím kolébku člověka mongolské rasy, který v několika migracích osídlil pravděpodobně přes Beringii i americký kontinent.

V tvrdých podmínkách asijského severozápadu a Evropy loví tlupy paleolitiků světlejší pleti, předkové praevropských etnik. Během tohoto období relativního klidu zabývaly se vysokou úmrtností postupně lidstvo pevniny, a to nepřetržitě, i když tvrdý způsob obživy a neustálé přesuny tlup za potravou přílišné rozmnožování lidské populace nedovolovaly. Matky byly schopny vychovat jedno až dvě děti. Životní starosti prvních paleolitiků byly naprosto stejné jako jejich zvířecích součástníků. Dominoval pud pro zachování rodu a pud sebezáchovy. Nejdůležitější starostí a také celodenní činností byla honba za potravou. Z tohoto důvodu byly nuceny tlupy paleolitiků ovládat poměrně značný prostor a bránit svůj lovecký revír, stejně jak to dosud činí zvířata. Museli uživit své rodiny a přežít, k čemuž byla čeleď *homo sapiens sapiens* jak technicky, tak již určitým inteligenčním kvociem vybavena poněkud lépe než její zvířecí okolí. Při svém pohyblivém, nomádském způsobu života potřebovali paleolitici opravdu jen tu nejskromnější výbavu, což byla funkční zbraň a později i krytí nejzranitelnějších částí těla – první oděv.

Neustálý boj s přírodou, zvířít, nedostatkem potravy i klimatickými výkyvy, nutícími k přizpůsobování, nedovoloval příliš rozvíjet lidem vrozené tvůrčí schopnosti, ale také se nestalo, že by zanikly. Mnoho užitečných věcí a předmětů vzniká z nutnosti a momentální potřeby, mnohé dovednosti jsou zapomenuty, ale tvůrčí schopnost lidí je geneticky dána, ta nezaniká.

Jak se člověk fyzicky a mentálně vyvíjí, začíná se svými nápady a dovednostmi odlišovat od svého okolí. Dovede rozdělat oheň, vyrobit potřebné kamenné nástroje a chránit tělo pomocí různě upevněných přírodních materiálů na postavě. Používá kusy kůží na tělo buď jen kladených, či zavěšovaných, nebo kolem těla obalovaných, upevňovaných

různým způsobem. Později přišli lidé na to, že když prořezou do kůže otvor pro hlavu a kůži na tělo navléknou, získají ochranu ještě lepší. Drsné klima ledových glaciálů přinutí lidi svůj základní oděvní materiál různým způsobem zvětšovat zcelováním do větších ploch, lépe chránících tělo. Je vymyšleno perforování kůží a jejich sešňorování, později i jehla z kosti, vhodná k sešívání pomocí dlouhé pevné srsti i jiných pevných vláken přímým vpichem. Pomocí sešívání bylo možno dosud otevřený šat uzavírat do podoby oblékaného, ještě lépe chránícího oděvu.

V období patrně mladého paleolitu, snad ještě i dřívě, se v oblastech se střídavým nebo mrazivým klimatem vyvinula forma dnešního „oblékaného“, šitého šatu. Populacím žijícím na horkém jihu stačila pouze ochrana pohlaví z kůže, travin či listů. Postupně se začínají vyskytovat i jedinci nadaní nejen schopnostmi vytvořit předměty ulehčující život v nemilosrdné přírodě, ale i s talentem zaznamenat své životní prožitky a okolní přírodu kresbou, většinou na stěnách svých jeskynních domovů, kde se skrývali a kam se uchýlovali při zhoršených klimatických podmínkách a kde se posléze naučili i přechodně žít. V teplejších krajích zdobí kresbami často i velké skalní plochy.

Ještě dnes ohromuje jednoduchost, modernost a hlavně stáří paleolitických skalních kreseb, vytvořených např. v Austrálii již před 60–40 000 lety, v Altamirě a francouzském Lascaux před 30 000 lety, dalších v Africe a v podobném stáří v severní Evropě, Itálii, na Uralu nebo jordánské Kilvě. Všechny dokumentují jednu z nejdůležitějších vlastností člověka – která jej vždy odlišovala od jeho přírodního okolí, a sice tvůrčí invenci a schopnost se díky ní dále rozvíjet, což dokumentuje hlavně mlado- a pozdněpaleolitické umění.

V období zhruba od roku 50 600, po změnách při uvedených posuvech zemské kůry až do 11.–10. tisíciletí probíhal vývoj paleolitické populace, roztroušené v migrujících tlupách po pevninách, sběračů plodů a lovců, později již usedlejších jeskynních lidí, celkem nepřerušeně. Bylo to dlouhých téměř 40 000 let, ve kterých měl druh *homo sapiens sapiens* možnost vyvinout se v rozumného tvora s určitou inteligencí.

Počátkem meziledového období v závěru mladého paleolitu postihly zemi, patrně opět vlivem posunu zemské

kůry, velmi drastické klimatické změny, kritické pro lidské populace postižených oblastí. Posuv zemské kůry v roce 11 600 opět posunul póly, a tím i arktické oblasti dle Hapgoodovy teorie na jiná místa, a to do polohy dnešní. V arktické oblasti se ocitla část Aljašky i asijská sibiřská oblast, kde postupně vyhynuli vzhledem k nedostatku potravy mamuti a další fauna. Step se změnila v tundru a lidé, pokud se nepřizpůsobili, byli donuceni migrovat. Zaledněno zůstalo Grónsko až na malý jižní cíp a jižní arktická oblast obepjala celou Antarktidu, včetně tzv. Malé Antarktidy, která snad až do té doby byla mimo arktickou oblast a měla mírné podnebí. Tato část Antarktidy byla odkloněna směrem k nejbližšímu kontinentu, Jižní Americe. V současné době je známo, že právě katastrofy, provázející přesuny arktických oblastí v období mezi 11. a 10. tisíciletím, byly, i když přicházely postupně, obrovské. Byly daleko ničivější než v období minulém, v důsledku počátku až dosud trvajícího teplejšího, meziledového období.

Celková teplota na zemi již byla zvýšena natolik, že odtávání obrovských ledovců, kryjících v té době hlavně oblasti Severní Ameriky, které se po posuvu zemské kůry a pólů dostávají do mírnějšího pásma, probíhalo rychle a bouřlivě. Hladina oceánů se údajně drasticky zvýšila a slapové vlny i podmořské erupce ničily obrovské přímořské plochy pevnin, z jejichž hornatých částí zůstala kolem tehdejších kontinentů pouze šňůra ostrovů. Jiné ostrovy v rozbouraném moři zcela zmizely a nové vznikly podmořskými erupcemi. Docházelo snad i k vnitrozemským katastrofám. Koryta řek v postižených oblastech nebyla schopna pojmout obrovská množství vody z rychle tajících ledovců a řeky zaplavovaly vnitrozemí ničivými potopami. Vznikla velká pevninská jezera. Zatopenými přímořskými oblastmi měnila pevniny svůj tvar a z bývalých šíjí, spojujících pevniny navzájem a umožňujících přechody, zůstávají jen nejvyšší části ve formě ostrovů, jako např. Tasmánie, dnešní Indonésie.

V této době 11.–10. tis. př. n. l. proběhlo další oddělování kontinentů, a tím i populací tam žijících, včetně fauny a flóry. Zaplavením Beringovy nížiny mizí i šíje spojující Asii s Amerikou, jediný přechod snad využívaný k přesunům paleolitických, loveckých tlup. Amerika se stává samostatným kontinentem, osídleným etnikem mongolské rasy, které v minulosti přešlo z klimaticky mírné Sibíře

přes Beringovu úžinu a vyvinulo se po stránce fyziognomie poněkud odlišně od obyvatelstva žluté rasy v Asii.

Toto inferno v meziodobí 11.–10. tisíciletí, jehož následky a doznívání se odrážely ještě v období pozdního paleolitu, vytvořilo dnešní tvářnost země. Zahájilo dosud trvající, zatím 12 000 let dlouhé, mírné, meziledové období, kdy je ledovým příkrovem kryto Severní ledové moře, Grónsko, část Aljašky a na jihu celá pevnina Antarktidy.

Na všech kontinentech se postupně vytvořily podmínky pro další vývoj a rozvoj lidských populací, fauny a flóry, jak na pevninách, minulými drastickými, klimatickými výkyvy ve vnitrozemí nezasažených, tak v znovu osídlovaných oblastech. Odtud v době minulé prchali traumatizováni hrůzou z ohně, erupcí, bortící se země a záplav, ničících jejich důvěrně známá loviště, i ze sněhu a ledu, který začal pokrývat zemi, která je živila, ti, kteří se snažili přežít. Ti, kteří přežili, do duší svých potomků zasedli strach i úctu k silám, které dovedly zatřást světem a seslat potopu, která je vyhnala ze země zaslíbené. Tyto zážitky byly tradovány dále, z generace na generaci a uchovávány po tisíciletích v paměti staršinů pleistocenních kmenových tlup, lovců na kontinentech v pravěku nejvíce postižených klimatickými změnami. Ty postihly Ameriku, Evropu, severní Asii či indický subkontinent, Tichomoří i Austrálii. Zde je patrně také kořen mýtů a nejstarších bájí lidstva z různých částí světa, prastarých kmenových pověstí o hrdinných předcích, téměř polobozích, zachraňujících se z ničivé potopy a přivádějících své blízké do bezpečí nových sídlišť.

Těchto mýtů je velmi mnoho, vyskytují se ve velké míře u amerických populací. Například Aztékové mají svou bájnou předpotopní říši Aztlan, další domorodé kmeny odvozují svůj původ jako ostrovní, z „Ostrova plujícího v oceánu“ nebo „Bílého ostrova“ či „Ostrova bílého muže“ apod. Velmi podobné mýty o ostrovním původu či potopě se objevují v sumerských eposech či indické mytologii. Indickou zemi či ostrovem (původu) je Airyana. Na svou mytickou zemi zaslíbenou vzpomínají i Japonci. Jedna z těchto legend se váže přímo k období 10. tisíciletí a zmínky o ní, ukryté ve spisech opatrovaných kněžimi egyptských chrámů, vzrušily již ve starověku jednoho ze „sedmi moudrých“, athénské vládcy Solóna. Jeho touha po poznatcích a vědě jej přivedla do stánek egyptské

vzdělanosti, egyptských chrámů. Tam mu údajně kněz Sonchis svěřil tajemství o nejstarší lidské civilizaci, jejíž kulturní výtopy snad měly být Egyptanům předány. Byla zničena za katastrofy odehrávající se před 9 tisíci lety. Solón navštívil Egypt asi v r. 560 př. n. l., čímž by zánik této civilizace spadl do závěru mladopaleolitického období, do r. 9560 př. n. l. Solón přesvědčený o pravdivosti spisu se s tímto tajemstvím svěřil svému příteli Platonovi, který je zveřejnil ve svých filozofických dialozích „Kritios a Timaios“. Zaniklá ostrovní říše se dle Platona nazývala Atlantis, dle prastarých map Antilie. Od této až do dnešní doby lidstvo pátrá po tom, bylo-li možné, aby se v 40 000 let dlouhém období staršího a mladého paleolitu, v meziodobí 50 600–11 600 př. n. l., na odlehleém ostrovním kontinentu, který bylo možno osídlit po pevninské šíji nebo šňůře menších ostrovů, urychleným procesem vývoje, snad v důsledku omezeného výskytu zvěře a omezených možností lovecko-sběratelské činnosti vyvinula civilizace, která by v 10. tisíciletí byla již na úrovni starověkých námořních kultur, např. mínojského typu. Civilizace stavící města a vlastní lidstvo, na jehož palubách se dle pověstí někteří jedinci zachránili a doplavili k vyvýšeným místům pevnin. Událo se to za katastrof, které prokazatelně v pozdním paleolitu a ještě i počátkem mezolitu a dle nálezu vysokých nánosů bahenních sedimentů i v raném neolitu lidstvo postihly. Sporadické pleistocenní a holocenní nálezy nezapadají do běžně tradovaných vědeckých tezí. Srovnáváním s mýty a bájemi starověkých etnik posilují ve stále se rozšiřujících skupinách atlantologů víru v pravdivost Platonových záznamů o existenci přírodní katastrofou zničené, vyspělé civilizace pravěku.

MEZOLIT – HOLOCÉN

Trvalo více než tisíc let, než se lidstvo po klimatických výkyvech, které začaly působit na zemi koncem 12 tis. př. n. l. a dosáhly v 10 tis. př. n. l. té nejničivější intenzity, opět poněkud zkonzovalo. Ovšem životní podmínky na mnoha místech planety byly tak změněné, že vyžadovaly i změnu tradičního způsobu života paleolitiků. Opět začíná stoupat hustota obyvatelstva a začíná se objevovat celé spektrum menších kultur, působících již na určitém,

zřejmě přisvojeném území – vlastním teritoriu, které se staly později jakýmsi prazákladem příštích, již poněkud známějších, neolitických kultur. Tento proces dostal opět rychlejší spád v oblastech, které v minulosti nebyly v takové míře anebo vůbec zasaženy katastrofami pokračujícího oteplování a odtávání ledovců.

Změna klimatu se protahovala, i když v mírnější formě, téměř až do 8 tis. př. n. l., do závěrečného paleolitického období spadajícího již do holocénu – mezolitu. Datování je jen přibližné, poněvadž vstup do této závěrečné etapy paleolitu probíhal u různých populací dle místních podmínek rozdílně, se staletým, někdy i tisíciletým odstupem. V meziledovém období, po ústupu ledovců, nastávají na všech kontinentech krom Antarktidy lidštější podmínky pro další vývoj i rozvoj nejen lidských populací, ale i fauny a flóry, jejíž některé druhy sice zmizely, ale další přežily a rozmnožily se. To dovoluje loveckým tlupám na zvláště příhodných místech, s dostatkem běžné stravy, plodů, semen a zvěře setrávat na místě a příliš se od míst hojnosti nevzdalovat. Lidé, kteří sice stále ještě nocují v jeskyních, pod převisy skal i v přírodě, se začínají postupně usazovat. Pokud prostor jeskyní pro rozrůstající se velkorodiny přestává stačit a lidé toto své pevné zázemí nechtějí opustit, začínají si hlavně v teplejších krajích stavět před jeskyněmi neumělé přístřešky, jak dokládají archeologické nálezy na Předním východě.

Dokumentují také větší dovednost a vynalézavost těchto kultur i ústup od pudového k rozumovému jednání. Kámen již není jediným materiálem, z kterého lze zpracovávat nástroje, zbraně nebo ozdoby. Pomocí pazourku se opracovává kost, mamutovina i dřevo, začíná se používat rákos, traviny i listí. Vynalézají se i rychlejší, bezpečnější a efektivnější způsoby lovu pomocí nových zbraní. Jsou vymyšleny, a to hlavně u severských kultur, závislých na pohybu po sněhem pokrytém terénu, i určité typy dopravních prostředků. Severoevropská rašeliniště se stala přírodní konzervárnou nálezu z pozdního paleolitu a mezolitu. Byly objeveny neuměle tvarované lyže a sáně i půldruhého metru vysoké jilmové luky s šípy, zakončenými ostrými pazourkovými hroty. Jsou nalézány i ozubené harpuny a kostěné hroty, patrně z oštěpů. Tyto typy zbraní již signalizují, že boj zblízka začal být pro lovce nevýhodný. Lukostřelce znázorňují i nejstarší skalní kresby z afrického

Tasíli. Dokumentují, že na zelených saharských planinách protékajících mohutnými toky, než po ústupu ledovců začaly přechodně vysychat, žily paleolitické a později mezolitické, lovecko-rybářské populace. Badatel Henri Lhote objevuje v Tasíli na 80 pravěkých sídlišť s pozůstatky kamenné industrie a zbraní. V desetitisíce let starých nalezištích ergů Ténéré a Admer byly objeveny rybářské harpuny z kosti a rybářské náčiní, včetně závaží k sítím, dokumentující rozvinutý rybolov na saharských řekách.

V pozdním mezolitu ožívají zajímavými skalními kresbami umělců z loveckých komunit i skalní stěny španělské levanty (skalní galerie Cogul-Lerida či Cueva Saltadora). Demonstrují již slučování tlup do větších kmenových společenství a také zajímavější způsob života, včetně odívání. V mezolitických komunitách již nedochází k tak velkému přemísťování za potravou. Lov i sběr je zajišťován společně, vesměs vzájemnou výpomocí v rámci tlup, které pouze rozšiřují svá teritoria. K dlouhodobým migracím dochází zatím pouze ojediněle, hlavně z důvodů klimatických změn. Kočovní život loveckých kmenů populační exploze nevyvolává. Změny klimatu v 7 tis. vyvolají opětovné vysychání Sahary. Odvodňují se saharské toky, na jejichž úrodných březích nacházela obživu původní africká paleolitická a mezolitická etnika lidí, příbuzného dnešním Křovákům, lovců a rybářů. Ta postupně migrují a zabydlují jako původní obyvatelstvo údolí dalších velkých afrických toků, jako byl Niger nebo Nil. Sahara se na dlouhé, i když přechodné období stává téměř pouští.

Rozvíjejí se i mezolitické komunity původního praobyvatelstva s přisvojovacím způsobem obživy v oblastech Předního východu. Tam již v nedaleké budoucnosti, díky souhrnu vhodných faktorů, učiní lidstvo další civilizační skok směrem k společnosti zemědělského typu. Na Předním východě byly sprašové půdy nevyžadující kypření a také možnost zavlažování v údolí řek, dostatek divokých druhů obilnin i zvířat, vhodných k domestikaci. Přední východ se na dlouhá období stává kulturním a civilizačním centrem prvních neolitických kultur. V jiných oblastech dospějí k tomuto civilizačnímu stupni až mnohem později, nebo vůbec ne.

ODĚVNÍ MATERIÁLY

Potřeba materiálu, který by izoloval tělo od chladu a nějakým způsobem kryl a chránil jeho nejzranitelnější části a posléze celé tělo často i včetně hlavy, vznikla u lovecko-sběračských paleolitických komunit až poměrně pozdě, snad v období středního a pozdějšího mladého paleolitu. To již lze hovořit o oděvu jako takovém. Tehdy byl již člověk, dříve dobře fyziologicky přizpůsobený přírodním podmínkám, choulostivější. Přestalo stačit potírání těla zvířecím tukem či směsí tuku a popela. Materiál na oděvní součásti byl v těchto obdobích přímo v hotovém tvaru a stavu přisvojován z přírody, ať již se jednalo o kožešiny a kůže zabitých zvířat, velké listy keřů a stromů, traviny, nebo peří velkých ptáků.

To že si naši pravěcí předkové dovedli s úpravou těchto materiálů poradit tak, aby byly vhodné k výrobě oděvů i dalších doplňků a předmětů, dokladují střed- a hlavně mladopaleolitické nálezy, např. různě silných i dlouhých kostěných jehel, kamenných koželužských nástrojů ještě raných tvarů, valounových sekáčů i nože, šídla a škrabadla z pozdějších paleolitických období.

Zatímco listy, traviny nebo velká péra bylo možno poměrně jednoduchým způsobem pomocí jehly a dlouhé pevné srsti navlékat a vytvářet formy roušek a sukničků, vyžadovaly kůže a kožešiny určitou úpravu, aby nehnily nebo netuhly, byly vláčnější a použitelnější pro výrobu potřebných věcí, které již byly pro život komunit mladopaleolitiků důležité. Patřil k nim i oděv a jeho součásti, např. opasky. Později byly z kůží vyráběny štíty a vaky i potahy na lodice u rybářských kmenů.

Lidé mladého paleolitu brzy přišli na to, že kůži, kterou lze pomocí pazourkového nože poměrně dobře od těla zvířete oddělit a stáhnout, je nutno vysušit, aby nehnula, a teprve potom zpracovávat. Bylo nutno odstranit podkožní vazivo, což se snad v nejranějších obdobích provádělo i zuby (manželé Malinovi, „Vzpomínky na minulost“), později pomocí drásadel a škrabadel, kterými se odstraňovala i srst. Kůže, která vysušením ztvrdla, se přece jen tímto zásahem stala o něco měkčí a vláčnější.

Tento namáhavý způsob koželužských prací byl na přelomu paleolitu a neolitu poněkud usnadněn. Patrně již během mezolitu byla kůže před oškrabem odmočována,

později pravděpodobně vlhčena roztokem popela, který umožnil snadnější oškrabání srsti škrabadlem.

Před útoky zvěře se pravěcí lovci chránili kusy na slunci ztvrdlé, vysušené kůže, prvními štíty.

Kůže a kožešiny různých zvířat, sešíváné pomocí zvířecích šlach, střívek či splétaných jemných pevných travin, později i jejich vláken, zůstává na velmi dlouhou dobu jediným kompaktním ochranným oděvním materiálem paleolitiků. Ve stále lepší úpravě je používána přes celé dlouhé období mladého paleolitu i během holocénu v období mezolitu, tehdy již na zpracování velmi funkčních oděvů.

V závěru mladého paleolitu a počátkem mezolitu je již v nálezech zaznamenáno nejen přebírání hotového oděvního materiálu přímo z přírody, ale i pokusy o zhotovení určitého typu materiálu, vhodného k různému upotřebení, tedy i na oděv. Poslední nálezy dokládající pokusy o zhotovení použitelného materiálu, snad pouze primitivně splétaného, jsou právě z ČR, ze známých moravských pleistocenních nalezišť z oblasti Pavlovských vrchů (Pavlov, Bulhary, Dolní Věstonice). Zde byly nalezeny hliněné hrušky s otisky patrně splétaného textilu. Tyto nálezy posunují možnost výroby rohoží i hrubě splétaného, uzlovitého textilu z vláknenného rostlinného materiálu již do mladopaleolitického období. Ovšem kůže zůstává základním oděvním materiálem. Používá se prakticky po celé období pravěku, ve všech jeho etapách, i když od neolitu se již primitivní výroba ještě malých kusů řídkého tkaného textilu v okruhu vyspělejších etnik počíná paralelně rozvíjet. Tepelné izolační vlastnosti kůže jako oděvního materiálu jsou však pro některá, hlavně severská pravěká etnika naprosto nezastupitelné.

Obliba kůže v oblastech s drsnějším klimatem neklesá ani během následujícího období starověku, kdy je tento přírodní materiál používán pro svou trvanlivost hlavně v mužském odívání, souběžně s textilem. I když textil jako oděvní materiál posléze převážil, kůže se na určité speciální typy oděvů používá dodnes.

ODÍVÁNÍ

Pravěký člověk nejstarších paleolitických období oděv patrně nepotřeboval. Byl stejně jako jeho zvířecí součas-

níci velmi dobře přizpůsoben často tvrdým klimatickým podmínkám, vládnoucím v některých oblastech během pleistocénu.

Z období předchozího vývoje hominidů mu zbyla otužilost a ochlupení, které jej poměrně dobře chránilo. Chodil převážně nahý, později v období člověka neandrtálského lze předpokládat určitou ochranu pohlaví či těla pomocí kladení, obtáčení, zavěšování či jiným způsobem upevňování kůže na tělo. V závěru období se předpokládá i u člověka neandrtálského schopnost scelování perforovaných, primitivně upravených kůží do větších celků, snad pomocí sešňevování nebo i sešívání přímým vpichem. To již dovolovalo, díky jejich velikosti, použít je k ochraně těla jako zcela funkční ochranný nešitý oděv, zavěšený na postavu pomocí sepnutí kostěnou třískou na rameně nebo obtočení kolem těla či navlékaný proříznutým otvorem přes hlavu. Později během raného mladého paleolitu již sešívání kůží vede zákonitě k zhotovování primitivních forem sešíváných oděvů, charakteristických pro tuto dobu.

Ale to již nastupují další období mladého paleolitu. Příslušníci loveckých komunit mladého paleolitu mají již poměrně slušnou úroveň řemeslných dovedností. Dovedou již leccos vyrobit, vymyslet a pochopit. Vývoj pokračuje a lidé začínají již velmi promyšleně využívat a také různým způsobem používat, upravovat a přetvářet do výhodnějších forem různé materiály, které příroda nabízí.

Reálné mladopaleolitické nálezy zmrzlých kožených loveckých overalů ze Sibiře i kostěných plastik z naleziště Malta na Sibiři i jeskynní kresby z Francie dokládají již vyspělejší způsob odívání. Dokumentují nejen halení a navlékání se do kůží, ale hlavně v klimaticky drsnějších oblastech i oblékání se do šitých, po krejčovské stránce složitějších oděvů. Jejich předlohou se staly formy odporované z přírody. Něco o inspiraci k výrobě kožených ochranných overalů paleolitických sibiřských lovců, dokonale chránících celé tělo od hlavy až k patě, nacházených na Sibiři ve zmrzlém stavu, které jsou dnes chloubou ruských muzeí, napovídá skalní kresba šamana navlečeného do stažené zvířecí kůže. Lidé si tak napodobováním zvířat krytých srstí, v podobě šitého overalu, vytvářeli stejnou ochranu jako jejich zvířecí současníci. V případě šamana šlo sice o kultovní oděv, ovšem také o vodítko

k dokonalé ochraně těla (jeskyně Les-Trois-Frères, Mas d'Azil, Francie). Oděv jako tepelná izolace nebo ochrana těla neřešil v nejstarších dobách nějakou primární nutnost. V období staršího a středního paleolitu byl člověk stále svému způsobu loveckého života poměrně dobře fyziologicky přizpůsoben.

Počátek odívání byl pouze jednou z částí vývojového řetězu, daného inteligencí lidí, ke kterému patřilo i zlepšování životních podmínek, jako znalost ohně, objevování vhodných materiálů na předměty denní potřeby, nástroje a zbraně. Používání přírodních materiálů k tepelné izolaci a ochraně těla, stejně jako např. teplo ohně, znamenalo ovšem v důsledku snížení odolnosti a otužilosti i potřebu častější ochrany těla. Lidé postupně ztrácejí otužilost i své ochranné instinkty a při pocitu chladu v zimních obdobích i ledových dobách glaciálů se pochopitelně chrání. Začínají se promyšleněji oblékat.

Primární byl vždy pouze faktor pudu sebezáchovy. Stud nehrál v této době, kdy lidé žili po biologické stránce naprosto spontánně a pudově, naprosto žádnou roli. Stud se objevil u lidských populací jako faktor druhotný, získaný a postupně vypěstovaný právě soustavným zakrýváním. Lidské komunity žijící v jižněji položených oblastech, kde ochrana těla před klimatickými změnami nebyla nutná, si udržely téměř úplnou nahotu i absenci studu až do bronzového období, např. rané populace v Egyptě, na Předním východě či Apeninském poloostrově (skalní rytiny Monte Pelegrino, Palermo). Samozřejmě některé africké, americké i australské etnické komunity přežívají na úrovni paleolitu nebo neolitu v částečné nahotě až do dnešní doby.

Mladý paleolit je obdobím, kdy vznikají paralelně vedle sebe v okruhu různých etnik základní tvary nešitých i šitých oděvů, postupně se vyvíjejících v dalších obdobích a platných do současnosti. V sezonně se střídajících módních vlnách se všechny tyto oděvní formy čas od času objevují i v dnešním odívání.

Z odborného oděvního hlediska jsou specifikovány jako kategorie oděvů „aranžovaných“ z kusu materiálu, nešitých. Patří k nim oděvy na tělo „kladené“, kolem něj obtáčené-ovíjené, dnes nazývané „obálkové“, nebo na tělo prostě zavěšené. Další kategorií jsou oděvy „navlékané“, otevřené, nazývané „kasulové“, ornátového typu, nešité,

pouze s prořezaným otvorem pro hlavu. Oděvy šité, „oblékané“, jsou další velkou skupinou. Do této kategorie patří oděv „sešíváný“, šat prostě jen sešitý v boku či bocích a posléze i na ramenou, z rovných, obdélných kusů materiálu, již uzavřený, ovšem z krejčovského hlediska stále ještě značně primitivní. Jeho dokonalejší formou je oděv „celošitý“, často již krejčovsky na různé úrovni zpracovaný, v některých případech i tvarovaný dle postavy, s pevně tvarovaným výstřihem, stříhově tvarovaným všitým nebo kimono rukávem, jednoduchý či s vnitřním řešením a výzdobou. Tato již velmi dokonalá forma oděvu vznikla postupným vývojem řemeslných dovedností lidí a dala prostor ke vzniku značného počtu druhů oděvů pro všechny potřeby i příležitosti, které byly pro lidi již nepravěké, ale starověké důležité. Je ovšem nesporné, že základy dnešního způsobu odívání sahají hluboko do pravěku, i když byly vytvořeny našimi předky čistě jen z důvodu potřebné ochrany těla.

V období mladého a pozdního paleolitu lze již hovořit o odívání. V této době lidé žijící v horších klimatických podmínkách již zcela záměrně chránili zranitelné části těla a tepelně je izolovali oděvem před chladem a deštěm. V jižních krajích stačilo chránit pohlaví pomocí kožených zástěrek, roušek nebo sukničků z travin, listů nebo peří. V severnějších a chladných oblastech dokumentují vzácné archeologické, mladopaleolitické nálezy již výrobu oděvů, v některých případech i značně promyšlených tvarů, chránících nejen tělo, ale i hlavu, dokonce i nohy, vyrobených již z poněkud lépe koželužsky upravené kůže. Nechybí ani výzdoba z nášivek kostěných perel nebo mušlí. Dokládají to prastaré nálezy kostěných figurek oděvných do kožených oděvů s kápí z Malty na Sibiři, nebo cca 40 000 let starý kosterní pohřeb muže ze Sungiru, pohřbeného v oděvu již zetlelém, pošítem kostěnou bižuterií, naznačující jeho možný tvar. Něco o krejčovské dovednosti severanů napovídá i 20 000 let starý pohřeb severského lovce v kožešinovém oděvu z Povolží či obdobný nález na ostrově Oleň v Oněžském jezeře, v ruské Karelii.

Kožené a kožešinové oděvy již byly v období mladého paleolitu na postavu určitým způsobem pomocí šití a tvarování kůží přizpůsobovány. Části kůží a kožešin byly ostrým pazourkovým nožem přiřezávány do odpovídajících tvarů, perforovány kamennými šídly a spojovány do větších,

lépe použitelné plochy. Byly provlékány úzkými řemínky z kůže, později i sešívány kostěnými jehlami s navlečenou dlouhou srstí a samozřejmě i zdobený.

Smysl pro estetiku, a tedy i pro výzdobu, jak vlastní osoby, tak později oděvů i potěšení z tohoto odlišení lepším a zdobnějším oděvem má snad převážná část lidské populace zakódován, a to již od nejstarších dob v genech. Ovšem i to, jako vše ostatní, bylo podřízeno vývoji.

Rané pravěké populace, jejichž myšlení nebylo ještě příliš vyvinuto, žijící a řídící se pouze svými pudy, neznaly pojem „úprava“, ať již šlo o jakoukoliv změnu jejich přirozeného zevnějšku. Nicméně archeologické nálezy z dalších období, ze závěru středního a z doby mladého paleolitu nás přesvědčují, že lidské populace k určité úpravě zevnějšku dospěly. Mladopaleotici ještě nedovedli svůj oděv opravdu „tvarovat“ do určité, obecně přijatelné formy. Ovšem dovedli materiál, který měli jediné k dispozici, což byla převážně kůže (peří a jiné přírodní produkty byly v těchto dobách využívány patrně sporadicky, poněvadž v rovníkových oblastech vládla spíše nahota), přizpůsobit tak, aby plnil ochrannou funkci, aby byl funkčním oděvem. Začali jej také zdobit, a to nejen pomocí šperku jako doplňku, ale i nášivkami. Výtvarné nadání jedinci opracovávající kámen či kost nebo zdobící stěny jeskyní kresbami se vyskytli i v ranějších obdobích pleistocénu, např. před 60 000 lety, v oblasti španělské Altamiry a o něco později francouzského Lascaux. Ovšem osobní výzdoba těla či oděvů byla data pozdějšího. K té se vývojem celkového odívání, potřeby zdůraznění své osoby, postavení v tlupě a v neposlední řadě i vznikajícího citu pro estetiku, musely mladopaleolitické populace teprve dopracovat. Ovšem některé paleolitické ozdoby z 30–20 000 let starých gravettienských archeologických nálezů, či z moravského pavlovienu, zahrnující i jemné solutrénské rytiny na kamenech a polodrahokamech, jsou stejně obdivuhodné jako o něco mladší, magdalenienké kresby lidí i oděvů z Lascaux (Francie).

V prvních obdobích patrně nešlo o výzdobu promyšlenou, spíše o demonstraci pýchy z úspěšného lovu a zdolání nebezpečného zvířete. Jeho tesák, dráp či kel se stal obdivovanou trofejí ozdobou, zavěšenou pomocí koženého řemínku, protaženého perforovaným otvorem, na šíji hrdinného lovce. Ženy „sběračky“ se zkrášlují květem ve

vlasech či na šíji zavěšenou vrtanou mušličkou, peckou, dřívkem i semenem. Tak posléze, během mladého paleolitu, vznikají z obdobných surovin, nacházených v přírodě, ozdoby složitější, povrchově zdobené i vrypy či rytím. Vzniká pleistocenní šperk, opracovaný pazourkem, provrtávaný, navlékaný a sestavovaný ze všech drobných zajímavých tvarů předmětů, nacházených v přírodě, zubů, klů, mušlí, semen, skořápek, plodů, drápů i pestrobarevných kamínků. Později byly přírodní tvary opracovávány, měněny a např. z kosti či mamutoviny vytvářeny tvary nové, často zdobené. Příslušníci mladopaleolitických tlup již byli schopni v průběhu např. „pavlovienu“ v ČR, ale i jiných oblastech, pokud se týká ozdob a šperků, již vlastní tvorby, ještě prohloubené v pozdějším „magdalenieniu“.

Svůj šat již promyšleně zdobili nášivkami, jak dokumentují nálezy již zmíněných kožešinových oděvů z oblasti Povolží či Oněžského jezera i z ruského Sungiru, s kostrou pokrytou množstvím navlékaných ozdob. V této době vzniká i výzdoba těla barevnými hlinkami či jizvením. Zarežáváním vlasů se postupně vyvíjí i něco jako úprava hlavy a první účesy.

ODĚV

Prvním krytím těla ještě těžko definovatelným jako šat byla v raných obdobích středního pleistocénu kůže ulovených zvířat. Tato doba byla královstvím člověka „neandrtálského typu“ a vedle něj se vyvíjejících dalších hominidů směrem k čeledi „homo sapiens sapiens“, již vlivem znalosti ohně méně otužilých, hlavně v oblastech s drsným klimatem.

Kůže používaná ke krytí těla byla patrně již vyčištěná, usušená, ale tvrdá, i když hřejivá. Dalo se na ní v jeskyních spát či se jí přikrývat. Mohla se dle své velikosti i omotat kolem beder či těla a upevnit pomocí tlapy přes rameno či pruhem kůže v pase, aby nespadla. Bylo jí také možno přehodit přes záda tlapami dopředu ve formě přehození. První primitivní formy šatu, ty vůbec nejstarší, obálková rouška či suknička, obálkový oděv a přehoz chránící záda a ramena, kožené oděvy vytvořené prvními paleolitiky cítícími již nutnost ochrany těla, byly na světě.

Byly zhotoveny ještě bez jakéhokoliv zásahu do základního materiálu. Byla to jen přehozená, zavěšená či obtoče-

ná kůže, v zimě chlupem dovnitř, přidržovaná v pase svazkem stáčených pevných travin – prvním opaskem či zaklesnutá přes rameno drápy tlapy, první formou šle. Ovšem byl to již oděv a počáteční fáze příštích oděvních prototypů v odívání lidí. Postupně tak vznikají první celkem funkční „nešité“ kožené oděvy. K jejich zhotovení je používána nejprve jednodušší, často velikostí nedostačující kůže. Později je zvětšovaná do obširnějších tvarů různým způsobem, sešňorováním perforovanými otvory či sešíváním menších kusů kůží. Tím byla dána možnost lepšího přizpůsobování materiálu na postavu tak, aby plnil svou ochrannou funkci a také základ k vytváření různých, často velmi funkčních forem „nešitých“ oděvů. Mohly být vytvářeny z obširnějšího kusu již upravené kůže bez použití nože či jehly, pouhým „kladením“ na tělo či jeho „obalováním“ nebo „zavěšováním“ materiálu na postavu a jeho upevňováním na rameně či ramenou pomocí zaklesnuté zvířecí tlapy, kostěné třísky i jiným způsobem. Již v této pradávce době vzniká jeden ze způsobů odívání, a sice aranžování nešitých oděvů na postavu. Tento oděvní styl byl používán a rozvíjen v okruhu různých etnik i ve starověku a době současné, a to nejen u přírodně žijících etnik, ale i v sezonní módě.

Další vývoj hominidů, od homo sapiens k homo sapiens sapiens během období mladého paleolitu, i rozvíjející se intelekt a manuální zručnost lidí, se začíná odrážet i ve způsobu zhotovování šatu, který je již pro lidské populace, žijící v oblastech s klimatickými výkyvy, téměř nepostradatelným.

Zhotovení oděvu zajišťujícího maximální ochranu těla vyžaduje odpovídající, ne příliš tuhý materiál, ostrý nůž k jeho přirezávání, jehlu a pevné vlákno k sešití dílů kůže či možnost jejího perforování a následného sešňorování. Koncem středního a v období mladého paleolitu existují již kamenné nástroje i koželužské, kterými je možno kůži před vysušením upravit, aby nebyla tak tvrdá a zbavit srsti, aby byla použitelná i v mírnějších obdobích. Existovala kamenná šídla k perforování kůže či kosti a jiných surovin i ostřejší nože z pazourku, či obsidiánu. Těmi bylo možno již měkkější kůži bez srsti rezat na širší i jemnější řemínky, použitelné dobře k scelování kůží provlékáním perforovanými otvory – šňorováním.

Lidé žijící v mladopaleolitických lovecko-sběračských tlupách již dovedli kožený a kožešinový oděv, jak ve formě